

**ZVUKOVÉ ZÁZNAMY LIDOVÉ HUDBY
NA BRNĚNSKÉM PRACOVIŠTI
ETNOLOGICKÉHO ÚSTAVU AV ČR
(K METODĚ ETNOMUZIKOLOGICKÉHO VÝZKUMU
A HISTORII JEDNÉ PAMĚŤOVÉ INSTITUCE)**

Marta Toncrová

Před čtyřiceti lety vyšel v etnologickém časopise *Národopisné aktuality* článek s podobným názvem a obsahem, v němž byl podán přehled tehdejších terénních výzkumů spojených se zvukovou dokumentací (srov. Svobodová 1967). Její důležitost zdůraznil už v roce 1959 známý holandský etnomuzikolog Jaap Kunst ve svém díle *Ethnomusicology*, když napsal, že bez vynálezu gramofonu by nevznikla etnomuzikologie jako samostatný obor.¹ Oprávněnost tohoto tvrzení nelze zpochybňovat, nicméně bližší informace o fondech zvukových záznamů lidových písní a lidové instrumentální hudby se příliš často v odborném etnologickém či etnomuzikologickém tisku neobjevují. Přitom jde už o poměrně dlouhý vývoj od fonografických válečků na konci 19. století až po současný digitální záznam. Nahrávky na fonografu pochopitelně poutají pozornost zájemců, vždyť jde o snímky staré už více než jedno století, třebaže jejich rozsah byl, aspoň v našem prostředí, ve skutečnosti poměrně malý a ve srovnání s ostatními druhy záznamů (především rukopisnými) je – co se počtu písní týká – spíše zanedbatelný. Zajímavý je ovšem samotný přístroj, který tyto záznamy umožnil – fonograf totiž může běžný zájemce zahlédnout už jen v technickém muzeu. Gramofon, který brzy vystřídal fonograf, už takovou senzaci nevyvolává. Ještě před nedávnem patřil k běžnému vybavení řady domácností, zpravidla vedle starších typů radiopřijímačů (často jako jejich součást).

1. „Ethnomusicology could never have grown into an independent science if the gramophone had not been invented.“ (Kunst 1959: 12)

Ovšem vzhledem k rychlému vývoji techniky jde i v tomto případě pro část populace o málo známé zařízení. Další přístroje, jako kotoučové magnetofony, z nichž některé byly přístupné pouze specializovaným pracovištím, už dnes patří minulosti a byly nahrazeny novými, běžně přístupnými jakýmkoli zájemcům. Jaké jsou výsledky pořizování zvukových záznamů a jak se k nim etnomuzikologické bádání propracovalo, to už je otázka, kterou se příliš často nezabýváme. Zkušenosti a výsledky více než padesátiletého budování fonotéky brněnského akademického pracoviště rozhodně nejsou nezajímavé, a to i pro dnešní výzkum a studium, popularizaci či ediční praxi. Tento příspěvek přibližuje uvedené odborné aktivity ve stručném přehledu metod práce v terénu, následného zpracování a vyhodnocení získaných poznatků a způsobu jejich využití v odborné praxi. Dokladem této činnosti jsou samozřejmě především samotné zvukové záznamy. Je tu však také paměť, z níž lze vyvodit řadu dalších informací – kupříkladu o přípravě výzkumu, o způsobu práce v terénu či o příhodách, které jej doprovázely. Tyto informace mohou podat bližší pohled na metodiku výzkumu a další údaje, které nebyly z nějakých důvodů zahrnuty do zpracování zvukových dokumentů lidové hudby.

Už v samých počátcích etnomuzikologie se kladl důraz na zvukový záznam, zejména u hudebních projevů. Možnost zvukově dokumentovat hudebně folklorní projevy vedla ke vzniku fondů, v nichž se soustřeďovaly záznamy projevů, které by už pravděpodobně většinou zcela zanikly a pro dnešní populaci by byly zcela ztracené. V evropských metropolích i v zámoří se poměrně brzy po Edisonově vynálezu fonografu v roce 1877 vytvořily různě rozsáhlé soubory fonografických nahrávek. Po nich následovaly nahrávky na gramofonových deskách, které pak byly vystřídány zvukovými dokumenty pořízenými na magnetofonech s elektromagnetickým záznamem a další zvuková média. O tomto vývoji má zájemce možnost dovědět se na jiných místech.² V českém a slovenském prostředí se fonograf

2. Srov. např. Elschek 1961 či Beránková 2011.

prosadil v prvních letech 20. století. Nevyužíval se však příliš dlouho a mnoho materiálu se v rámci tehdejších institucí, které přístroj vlastnily, také nepodařilo natočit. Přístroj byl pro práci v terénu nejen příliš těžký, ale také značně poruchový. Nepříznivě reagoval například na vlhkost vzduchu. Vyžadoval rovněž hodně nahrávacího materiálu, který bylo nutno nosit s sebou do terénu. Na jeden voskový váleček se totiž mohla natočit jedna až čtyři písně (délka záznamu byla cca 2 minuty). Více nahrávek pak bylo možno pořídit pouze v rozhlase, který měl k dispozici jiné technické prostředky – jeho práce však měla naprosto odlišný cíl. Díky rozvoji rozhlasového vysílání vznikly nicméně i záznamy lidové hudby. Jistou nevýhodou počáteční fáze této dokumentace bylo přímé vysílání. Co se z těchto počátků zachovalo, je pravděpodobně v archivech rozhlasu. Na akademickém pracovišti v Brně jsou z těchto nahrávek uchovány kopie některých snímků pocházející většinou z 50. let 20. století.³

Hlavní fond zvukových nahrávek brněnského oddělení někdejšího Ústavu pro etnografi a folkloristiku ČSAV (dnes Etnologický ústav AV ČR), pořízený přímo pracovníky této instituce, pochází z konce 50. let 20. století, ale zejména, a to už na vyšší úrovni, z období dalších dvou desetiletí, tedy z 60. a 70. let 20. století.⁴ Tehdy se začal používat profesionální terénní magnetofon švýcarské výroby Nagra III B, výrobek firmy Kudelski. Šlo o bateriový terénní přístroj se třemi hlavami a třemi rychlostmi (9, 19 a 38/sek) umožňující celostopý záznam, v době pořízení v roce 1964 v provedení mono. Tento aparát byl používán také na profesionálních pracovištích (rozhlas a televize).

3. Etnologický ústav AV ČR, pracoviště Brno (dále jen EÚB), dokumentační fondy a sbírky, fonotéka – sign. P.
4. Je třeba upozornit, že text je dílem pracovníka s humanitním vzděláním, jen s nepatrnými znalostmi o technice nahrávání zvuku. Tak se pracovalo v etnomuzikologii běžně. Žádalo se vzdělání potřebné pro etnologické studium, nikoli technická zručnost a zkušenost. Trochu jí bylo možno nabýt v praxi, při opakovaném nahrávání v terénu, nikoli však na úrovni příslušného technického vybavení. Využití pomoci technika bylo možné při terénním výzkumu jen zcela výjimečně.

Dříve než se přístroj Nagra III B podařilo brněnskému pracovišti ÚEF získat, natáčelo se na magnetofony různého druhu a různé technické úrovně. Úplně v počátcích to byl drátofon Webster, dar britské badatelky Barbary Craderové, pak kotoučové magnetofony značky Supraphon a Smaragd, což byly rozměrné a těžké přístroje, vhodné spíše pro studiové nahrávání. Nicméně i ty nosily tehdejší pracovnice ústavu Zdeňka Jelínková a Olga Hrabalová do terénu (upravené řemeny umožňovaly nošení těžkých magnetofonů dvěma osobami). Pak přišly další magnetofony – Sonet Duo s rychlostmi 4 a 9, což bylo výhodné pro nahrávání vyprávění, dále aparáty B 43, B 4 a další. S těmi se ovšem, aspoň pokud jde o hudbu, už v terénu dále nepracovalo, nebo jen zcela výjimečně v případě nutnosti. Od roku 1964 se používal magnetofon Nagra III B a další dva přístroje zahraniční výroby – Revox typ G 36 a A 77. S těmi se ovšem pracovalo pouze mimo terén, při pořizování studiových snímků a tzv. nahrávkových trvalek, tj. půlstopých kopií z originálních nahrávek z terénu. Nahrávaly se pouze mono snímky. Byl to v určité době (60. a 70. léta 20. století) jediný možný postup, jak pořídit kvalitní originální záznam a převést jej na odpovídající kopii pro uchování v ústavní fonotéce. Výjimkou byl rok 1968. Tehdy byl na výzkum české menšiny ve Slavonii v bývalé Jugoslávii (kde prováděli výzkum brněňští pracovníci Zdenka Jelínková a Jaromír Gelnar spolu s kolegy z pražského oddělení ÚEF) zakoupen malý přenosný kotoučový magnetofon české výroby značky Uran. Použil se jen při této cestě a pro zpracování materiálu zde natočeného. Pro cestu do Jugoslávie byl vzhledem k událostem v srpnu 1968 zakoupen kvalitou horší přístroj (bezpečnostní důvody, snaha zabránit tomu, aby jinak používaný přístroj Nagra III B nebyl cestou poškozen či zcizen). Obavy byly odůvodněné, cesta na výzkum v Jugoslávii zabezpečení nahrávacího vybavení nezaručovala. Později se magnetofon Uran moc nepoužíval (výjimkou bylo natáčení tanců na Českomoravské vysočině v 70. letech 20. století.⁵ Při stěhování

5. Srov. záznamy v sign. PN (Z. Jelínková, M. Toncrová).

ústavu v roce 1982 byl přístroj, v té době už v terénu pro nízkou kvalitu záznamu nepoužívaný, zcizen.

Je nutno si uvědomit, že každé poškození záznamu vlivem neodborné manipulace (přiblížení k magnetu), nebo dokonce ztráta přístroje znamenaly pro tehdejší brněnské etnomuzikology nenahraditelnou ztrátu. Vzhledem k vývoji hudebního folkloru nebylo možno většinu do té doby shromážděných zvukových nahrávek znovu získat – jejich nositelé si je odnesli sebou na věčnost. Pro společenskovědní ústavy také neexistovala možnost získat znovu nahrávací zařízení potřebné úrovně. Valuty na přístroje z dovozu ze západních zemí dostávaly pouze ústavy přírodovědné a technické. Zakoupení magnetofonu Nagra bylo možné pouze proto, že příslušná akademická pracoviště nevyčerpala své kvóty a zbylé valuty se podařilo díky porozumění pracovníků technicko-hospodářské správy použít na zakoupení přístroje právě pro brněnské pracoviště ÚEF.

Od roku 1964 se pro výzkum v terénu, přesněji pro výzkum hudebního, tanečního a slovesného folkloru používal pouze magnetofon Nagra. Vzhledem k tomu, že bylo třeba tento citlivý profesionální, vysoce kvalitní přístroj maximálně účelně využívat pro získání co nejlepších nahrávek a současně jej pečlivě opatrovat a šetřit, byly na doporučení rozhlasového technika Emila Mrňouse striktně dodržovány některé zásady. Jejich respektování a pravidelný servis zkušeného odborníka vedly ke stavu, který umožňuje, aby přístroj byl neustále schopný provozu bez jakékoli újmy na kvalitě. Tato praxe se ostatně dodržuje i v současnosti:

1. Servis, pravidelnou údržbu a případné opravy, jichž nebylo během dlouhé doby provozu přístroje zapotřebí zrovna málo (využití magnetofonu se blížilo frekvenci jeho využívání na půdě rozhlasu), prováděl pouze tento odborník. Rozhlas používal stejné přístroje už delší čas a měl s nimi dostatek zkušeností, navíc jeho technici byli schopní vyrobit sami některé náhradní díly. Originální náhradní součástky pak zajišťoval spolupracovník ústavu, pedagog a folklorista z Dánska Heino Wessel Hansen (*1934), který navštěvoval Československo pravidelně od roku 1962.

2. S magnetofonem pracovaly pouze dvě osoby, které jej používaly jednak k vlastnímu výzkumu, jednak zajišťovaly nahrávací servis pro ostatní pracovníky. Příslušní pracovníci se snažili přístroj na cestách dopravními prostředky maximálně šetřit před nárazy a před změnami teploty a vlhkosti. Během cesty autem jej např. vždy vozili na klíně, tedy na měkkém povrchu, aby se co nejvíce zmírnily nárazy během jízdy. Magnetofon se ponechával jistou dobu v chladu, zvláště po pobytu v mrazivém prostředí. Vzhledem k tomu, že se výzkumy konaly ponejvíce v zimních měsících, tj. v době, kdy informátoři byli ochotní věnovat sběratelům svůj volný čas, to nebylo zbytečné opatření. Získala se tím doba potřebná k tomu, aby se přístroj aklimatizoval a teprve po této nutné pauze se přenesl do prostoru, kde se topilo. Opačný postup proběhl zase po skončení nahrávání. Během 70. let 20. století byly pro brněnské pracoviště zakoupeny další přístroje domácí výroby, např. různé typy Sonetů. Aparáty s možností nahrávání čtvrtstopého záznamu využívali zejména badatelé, kteří se zabývali slovesným folklorem a kteří si postupem času sami zajišťovali pořizování zvukových dokumentů. Dávali přitom přednost především délce záznamu, zatímco kvalita, která byla vyžadována při nahrávání zpěvu a hudby na prvním místě, ustupovala poněkud do pozadí. S dalším rozvojem techniky a se zavedením kazetových magnetofonů na konci 70. let si začali pořizovat vlastní záznamy všichni pracovníci, kteří to potřebovali nebo vyžadovali.⁶ Nicméně pro některé ze zaměstnanců pracoviště byla zvuková dokumentace spíše přítěží a nikdy techniku ke své práci nevyužívali.

3. Na přístroj Nagra III B se bez výjimky používaly pouze kvalitní magnetofonové pásky německé výroby (BASF, Agfa). I to se dělo na doporučení odborníků, protože tímto způsobem se mělo maximálně omezit obrušování nahrávací a reprodukční hlavy, což ostatní pásky (např. ORWO, Emgeton) nezaručovaly.

6. Od té doby se datuje nárůst snímků obecně zaměřených. Končí tak éra přednostně pořizovaných hudebních nahrávek, které tvoří základ brněnské fonotéky.

Pásky z německé produkce bylo možné v 60. a dalších letech v Československu zakoupit, byly však určeny jen pro soukromé zájemce, nikoli pro instituce. Pokud jsme chtěli dodržet zásadu uvedenou výše, bylo to možné jen tím způsobem, že pracovník koupil pás nebo více kusů pro soukromou potřebu, zaplatil nákup ze svého a doklad dal k vyúčtování. Tímto způsobem ovšem nebylo možno nakupovat ve velkém. Jeden pás (jako vhodný materiál pro terénní výzkum i pro jeho další archivní uchovávání se používaly např. dlouhohrající pásky Agfa PE 41, které byly v nabídce specializovaných prodejen), na cívce střední velikosti, tj. o průměru 14,5 cm, stál 150 Kč (cca desetinu měsíčního příjmu odborného pracovníka). Zaměstnanec pak přibližně po uplynutí jednoho měsíce dostal peníze zpět a mohl nakupovat dále. Tento způsob byl v 70. a 80. letech minulého století jediný možný a nepříjemně zatěžoval soukromé konto pracovníka.

Uvedené skutečnosti v praxi znamenaly, že se maximálně šetřilo s materiálem. Po skončení výzkumu se záznam ihned zpracoval a pořídila se jeho kvalitní kopie. Na rozdíl od originálu, který byl celostopý, se nahrála půlstopá kopie na magnetofonu Revox, nejdříve na typu G 36, po získání dalšího přístroje v roce 1971 na Revoxu A 77. Kopie byla nahrána, stejně jako originál, při rychlosti 19 cm/sek. Nižší rychlost se pro hudební nahrávky vůbec nepoužívala. Výjimkou byly pracovní kopie, které sloužily pro transkripci do notového písma. Tyto kopie se také nahrávaly na materiál nižší kvality, a to na magnetofonu Sonet duo nebo B 43, při rychlosti 9 cm/sek. Tak se potřebný materiál hned po výzkumu uvolňoval pro další práci v terénu. Vzhledem k tomu, že se každý rok podával výkaz nově získaného a pro fondy ÚEF kompletně připraveného materiálu, tedy i zvukových nahrávek, pokračovalo se bezprostředně po výzkumu v dalším zpracování. Pásku byla přidělena signatura a do krabice s pásem byl vložen lístek se základními pasportizačními údaji i kopie křestního listu; originál byl uložen do zvláštních složek. Křestní list obsahoval technické údaje a obsah nahrávky – širší textový incipit písně, počet slok, trvání písně, zkratku jména interpretů, popřípadě

písňový druh nebo příležitost, při níž se píseň zpívala. Pokud byly nějaké důležité informace verbálně vyjádřené, byly stručně popsány na křestním listě. Další části rozhovorů s informátory (zpěváky, muzikanty, vypravěči), pokud se přímo netýkaly předmětu výzkumu, se dále neuchovávaly. Důležité bylo, aby byly pásy požadované kvality uvolněné a stále připravené pro další výzkum v terénu.

Součástí zpracování materiálu byla také jejich katalogizace. Ke zvukovým záznamům byl vypracován katalog signatur (podle druhů pásů – řazeny byly podle typu pásu a velikosti), katalog lokalit, interpretů a jednotlivých natočených písní. Lokality byly stanoveny podle okresů existujících v roce 1955. Jejich soupis lze najít v rejstříku obcí z tohoto roku.⁷ Katalog interpretů obsahuje jména zpěváků, hudebníků, popř. název kapel v abecedním pořádku. Konečně soupis jednotlivých písní byl proveden podobně jako katalog textových incipitů celého písňového fondu deponovaného na brněnském akademickém pracovišti pod signaturou A. To znamená, že byly dodrženy podobné zásady řazení písní – vytvořil se tzv. normalizovaný incipit, tj. počáteční text převedený do spisovné češtiny. Všechny záznamy jedné písně jsou pohromadě, nebere se zřetel na úvodní citoslovce (srov. Hrabalová – Šrámková 1968). Pro fonotéku byla přidělena signatura P s příslušným písmenem.⁸ Pro výzkum v terénu byly určeny dlouhohrající pásy, pro uchování v archivu byly výhodnější standardní pásy. Přetočení velké části originálů

7. *Administrativní lexikon obcí republiky Československé*. 1955. Podle správního rozdělení 1. ledna 1955. Vydal státní úřad statistický a ministerstvo vnitra. Praha: Vydavatelství Ústředního výboru KSČ, Praha.

8. Pásy mají označení od PA až po PZ. Signatury PB až PK a PW až PZ představují pásy BASF a Agfa různého rozsahu. PN až PR jsou pásy české výroby Emgeton. Toto všechno jsou tzv. trvalky, tedy pásy určené k archivaci. Pásy označené písmeny PS a PM představují nahrávky pořízené většinou na Sonetu duo na pásech ORWO v době, kdy ještě nebylo jasné, jak se bude dokumentace vyvíjet. Do této skupiny jsou zařazeny nahrávky z rozhlasového vysílání, např. soutěž lidových muzik. Po zakoupení kvalitního přístroje se v této signatuře soustředily pásy s kopiemi pro transkripci a pracovní pásy, které nemusely být archivovány.

bylo umožněno zakoupením většího množství materiálu pro účely civilní obrany.⁹ Podobně byly zajištěny rukopisné záznamy písní, které byly z větší části přeneseny na filmové pásy. Tato akce však proběhla jen částečně. Filmové kopie rukopisů byly pořízeny pouze do určitého roku (60. léta 20. století), k realizaci kopií zvukových nahrávek nikdy nedošlo. Zakoupený materiál tak mohl být využit pro pořízení trvalých archivních záznamů na pásech potřebné kvality. Podle odborníků takové záznamy by měly přežít bez újmy na kvalitě celých sto roků. Pásy v balení po tisíci metrech byly roztočeny a vznikly tak čtyři sady různě dlouhých kotoučů: tzv. velké pásy, pásy na cívkách o průměru 17,5 cm, střední pásy o rozměru cívky 14,5 cm a malé pásy na cívkách s průměrem 12,5 cm. Část pásů byla ponechána v původní délce tisíc metrů pro rozsáhlejší soubory písní. Pro zvukovou dokumentaci se tedy používaly pásy různého druhu, rozsahu a kvality. Proto jsou ve fonotéce různé skupiny nahrávek označené podle druhu magnetofonového pásu.

Aby bylo možno s natočeným materiálem pracovat, bylo třeba nahrávky také transkribovat. V počátcích zvukové dokumentace se všechen materiál ihned přepisoval, transkripce se pak zařadily do rukopisných fondů (sign. A). Tento postup byl ovšem možný jen v samých počátcích zvukové dokumentace v terénu. S postupem času narůstal natočený materiál do takových rozměrů, že už nebylo možno vlastními silami, tj. pracovníky zabývajícími se lidovou hudbou, všechen natočený materiál přepsat po skončení nahrávání do písemné, tj. notové podoby. Proto se pořizovala pouze základní evidence, to znamená nezbytná pasportizace, informace o obsahu snímků a zařazení do základních katalogů. Po přetočení na půlstopy záznam se na základě poslechu vypracoval křestní list. Transkripce písně se prováděla teprve při aktuální potřebě, tedy když se zpracovávalo téma, pro nějž byl materiál natočen. Konkrétním

9. Kopie magnetofonových pásů spolu s kopiemi dalších archiválií měly být uloženy na místě, kde nemohlo dojít k jejich poškození či zničení v případě nějakého nebezpečí, např. války.

výstupem mohla být např. publikace, studie v odborném tisku nebo zvukový dokument (rozhlasová relace, zvukový nosič, materiál pro přednášku, konferenci apod.) Takto byla fonotéka zpracovávána od roku 1965 do konce roku 1972. Odchodem příslušné pracovnice na mateřskou dovolenou se práce přenesly na další pomocné síly, většinou externisty. Tím se stalo, že vznikly přetržky a mezery, které se pak už nikdy nepodařilo zcela odstranit. Současná zvuková dokumentace se soustřeďuje na činnost v terénu, další zpracování už záleží na autorech nahrávek. Uvedený zaběhnutý způsob evidence probíhá v současnosti pouze u hudebních snímků. Odpadlo samozřejmě pořizování kopií, protože materiál už je k dispozici bez omezení. Postupně se přešlo k natáčení na kazety, v současnosti k digitálním záznamům. Evidence, event. další zpracování je zcela v rukou výzkumníků, kteří zvukový materiál pořídili. Pasportizační údaje se udávají, katalogy se dále budují. Vzhledem k omezeným personálním možnostem se nerozrůstá katalog jednotlivých písní podle textových incipitů.

Pokud jde o volbu objektů pro natáčení, tato část zvukové dokumentace byla nastavena především podle toho, na jakém tématu pracovníci pracovali. Byly to:

1. aktuální projekty,¹⁰
2. dokumentace zanikajících projevů – nástrojových sdružení, starších nositelů, mizejících obyčejů – podle potřeby na základě aktuálních informací z terénu,¹¹

10. Šlo o materiál pro studie, knihy, tištěné a zvukové edice a dokumenty, jako jsou rozhlasové relace, přednášky, popularizační materiál apod. Byla to např. edice *Žatevné a dožinkové piesne* O. Hrabalové a O. Dema (1969). Tento výzkum probíhal na severozápadním a na východním Slovensku (J. Gelnar, O. Hrabalová, F. Hrabal, Z. Jelínková, J. Štika, M. Toncrová). Dále to byly např. studie o goralské hudbě nebo o východomoravských táhlých písních (J. Gelnar), výzkum dětského folkloru v jihomoravském pohraničí (kolektiv folkloristů), výzkum písní a tanců u české menšiny v Jugoslávii (Z. Jelínková, J. Gelnar). Dalším tématem byla lidová kultura v Brně (celé brněnské oddělení), česká menšina ve Vídni (J. Kosíková, J. Pospíšilová, M. Toncrová), Češi v Dolním Rakousku (M. Šrámková, M. Toncrová), dětský folklor v jihomoravském pohraničí a v Brně (oddělení folkloristů) atd.

11. Na Hřčavě prováděl J. Gelnar několik let výzkum tradiční gajdošské hudby.

3. dokumentace zvyků – s důrazem na nahrávání v původních přednesových situacích,¹²

4. návratný výzkum – např. při sledování vývoje obyčejové tradice nebo při monografickém studiu jednotlivých interpretů,¹³

5. výzkum lidových tanců.¹⁴

Na základě upozornění nebo vlastního pozorování badatelů byly dále nahrávány projevy zpěváků, vypravěčů, skladatelů nových písní, vystoupení různých pěveckých seskupení, zpěv ve venkovském i v městském prostředí, v pomezních oblastech apod. Tematický záběr současných nahrávek se řídí pracovními projekty a možnostmi pracovníků, snímky jsou pak nahrávány i uchovávány především digitálně.¹⁵ Vyčerpávající výčet zvukových nahrávek uložených ve fonotéce brněnského pracoviště Etnologického ústavu AV ČR není záměrem tohoto příspěvku. Chceme jen připomenout základní fakta a doplnit je některými zajímavými informacemi, které se tohoto sbírkového fondu týkají.

Zcela seriózní výjezdy do terénu za nahráváním lidových písní přinášely rovněž komické momenty. Na začátku 70. let minulého století to byla např. zcela vážně míněná žádost výzkumníků, aby měli pro cesty do horských oblastí v období zimy k dispozici nejen služební auto, ale také služební lyže. Snáze by se tak dostali např. do nepřístupných beskydských chalup zapadlých sněhem, někdy už změkklým a roztávajícím, takže v něm vůz

12. Výsledkem byl záznam skutečně svatby v Suché Hoře v roce 1966, s výstupem ve formě gramofonové desky (J. Gelnar), v letech 1968 – 1971 záznam fašankové občůzky na Hornácku a Uherskobrodsku (J. Gelnar, Z. Jelínková, M. Toncrová).

13. Během tří až šesti let byl prováděn monografický výzkum těšínského gajdoše Pavla Zogaty z Hřavy, zpěvačky Zuzany Martynkové z Horní Lomné, Veroniky Matýskové z Ostravice, Františky Petřů z Brna, tanečnicka a zpěváka Františka Buláně z Velké nad Velíčkou, zpěváka Jožky Severina z Tvrdonic, Marie Procházkové ze Strážnice a dalších (J. Gelnar, O. Sirovátko, Z. Jelínková, M. Toncrová).

14. Cílem byl celkový průzkum historického i současného tanečního repertoáru v různých regionech na Českomoravské vysočině, na Uherskohradištsku a luhačovickém Zálesí (Z. Jelínková, M. Toncrová).

15. V 90. letech byla pro brněnské pracoviště ÚEF zakoupena kamera, a tak je při určitých situacích zaznamenáván vedle zvuku i obraz.

nemohl jet a při chůzi pěšky obuv zcela promokla. Je možno připomenout také dobrodružnou jízdu na pomezí Slezska a Slovenska automobilem Barkas s rozbitou polovinou čelního skla při výzkumu v únoru roku 1971. Okno bylo roztrženo kamenem, který odlétl od kol předjíždějícího nákladního auta. Jisté dobrodružství představovala také fašanková obchůzka v Bystřici pod Lopeníkem, kterou aktéři provádějí v mírném poklusu dědinou v kopcovitém terénu. Ve snaze zachytit správně a objektivně tempo zpěvu nezbylo než absolvovat obchůzku v klusu společně s *fašančáry*. Televizní pracovníci si tuto námahu ulehčili a natočili pouze obraz, k němuž pak aktéři v klidu seskupeni kolem magnetofonu položeného na kapotě služebního vozu nazpívali příslušné písně. Postoj profesionálů a etnomuzikologů se zkrátka dost lišil. Místo písní někdy čekaly na sběratele nastrčené vidle, kupříkladu v obci Morávka, ležící na střetu Moravy, Slezska a Slovenska. Vesnice se táhne v délce 14 km v údolích i na kopcích. Obyvatelé, často hospodyně – vdovy se s nedůvěrou dívaly na cizí lidi, někdy i se psem po boku. Byl to nepochybně důsledek událostí za druhé světové války, kdy zde probíhaly kruté boje partyzánů s Němci, s řadou obětí na straně místního obyvatelstva. I takové situace provázely terénní výzkum, vzpomínky na ně jsou však dnes zachovány už jen v paměti jejich přímých účastníků. A protože paměť může zakolísat i u badatelů, vznikl tento příspěvek jako připomenutí některých okolností zvukové dokumentace především hudebního folkloru na brněnském pracovišti dnešního Etnologického ústavu AV ČR od přelomu 50. a 60. let 20. století po současnost.

*Příspěvek vznikl s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace RVO: 68378076.

Literatura:

BERÁNKOVÁ, Helena 2011: Zvukové edice hudebního folkloru v českých zemích a na Slovensku. In: Uhlíková, Lucie – Toncrová, Marta (eds.) 2011: *Hudební a taneční folklor v ediční praxi*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., s. 141–158.

- ELSCHEK, Oskár 1961: Etnomuzikológia a elektroakustika. *Slovenský národopis* 9, s. 295–309.
- HRABALOVÁ, Olga – ŠRÁMKOVÁ, Marta 1968: Zásady incipitové katalogizace textových variant. (Příspěvek k problematice sjednocování a katalogizování textových variant). *Český lid* 55, s. 207–222.
- KUNST, Jaap 1959: *Ethnomusicology*. The Hague: M. Nijhoff.
- SVOBODOVÁ, Marta 1967: Fonoarchív ÚEF Brno. *Národopisné aktuality* 4, s. 39–42.

Sound recordings of folk music at the Brno branch of the Institute of Ethnology of the Czech Academy of Sciences. (On the methods of ethnomusicological research and the history of a memorial institution)

The paper focuses on the methods of sound documentation of folk songs and folk instrumental music in the Brno branch of the Institute of Ethnology of the Czech Academy of Sciences. It provides a short survey of methods of field research, subsequent processing and analysis of the data gained, and the means of using the results in professional practice. The main evidence of this activity is provided by sound recordings. Apart from this body of work, there also is memory, which allows access to further information concerning the preparation of research, the process of working with informants, and diverse consequences that can occur because of research. Information which has been kept in the memories of people directly involved in field research can help present-day observers to understand past work in specific environments. These memories provide data, which for various reasons was not included in the process of documentation. Since researchers may have unreliable memories (just as anybody else might), the paper attempts to show how the memories of documentarians can add to our appreciation or understanding of the music folklore recorded in the above-mentioned Institute from the late 1950s through the present day.

Key words: Sound documentation; folk music; methods of ethnomusicology; sound archives; the Institute of Ethnology of the Czech Academy of Sciences.

Příloha:

Sběratel Jaromír Gelnar při natáčení zpěvačky Anny Šabláturové v Horním Benešově. Foto Přemysl Novák 1958

Olga Hrabalová při výzkumu zpěvu v Horném Vadičově. Foto Slavomír Motaj 1959

*Zdenka Jelínková a Olga Hrabalová při výzkumu lidového tance ve Vápenkách.
Foto Slavomír Motaj 1959*

*Marta Toncrová při výzkumu dětského folkloru v Miroslavi. Foto Jana Pospíšilová 1998.
Fotografická sbírka Etnologického ústavu AV ČR, pracoviště Brno (všechny fotografie)*